PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

TASHQI SAVDO OPERATSIYALARI MONITORINGINING AHAMIYATI VA NAZARIY JIHATLARI

Sarmanov Orifjon Adiljanovich
Bojxona instituti katta o‘qituvchisi i.f.f.d. (PhD),
e-mail: sarmanovorifjon@gmail.com,

Ashurmamatov Ashurali Akramovich
Bojxona Instituti kursanti,
e-mail: ashurmamatovashurali5@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.20474179

Annotatsiya

Mazkur maqolada tashqi savdo operatsiyalarini monitoring qilishning nazariy asoslari, uning iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashdagi roli va global hamda milliy iqtisodiyotdagi ahamiyati keng tahlil qilinadi. Xususan, monitoring tizimining tarkibiy elementlari, asosiy funksiyalari va indikatorlari, jahon miqyosidagi savdo tendensiyalari hamda O'zbekiston Respublikasining 2023–2025-yillardagi tashqi savdo ko'rsatkichlari asosida monitoringning samaradorligi baholanadi. Maqolada global inqiroz va raqamli transformatsiya sharoitida tashqi savdo monitoringini takomillashtirish yo'llari, sun'iy intellekt va Big Data texnologiyalarini qo'llash imkoniyatlari hamda xalqaro tajribadan foydalanish masalalari ham muhokama etiladi. Tadqiqot natijalari asosida tizimni rivojlantirish va unumdorligini oshirishga qaratilgan amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: tashqi savdo, monitoring, eksport, import, savdo balansi, bojxona nazorati, iqtisodiy xavfsizlik, raqamli iqtisodiyot, sun'iy intellekt, Big Data, xalqaro savdo tendensiyalari.

Abstract

This article comprehensively analyzes the theoretical foundations of monitoring foreign trade operations, its role in ensuring economic security, and its significance in global and national economies. The paper evaluates the effectiveness of the monitoring system based on its structural elements, core functions and indicators, global trade trends, and Uzbekistan's foreign trade performance in 2023–2025. The article also discusses modernization approaches for foreign trade monitoring in the context of global crises and digital transformation, the application of artificial intelligence and Big Data technologies, and the use of international best practices. Based on the research findings, practical recommendations have been developed to enhance and improve the monitoring system.

Kirish va tadqiqotning dolzarbligi

Zamonaviy global iqtisodiyotda xalqaro savdo eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Mamlakat iqtisodiy rivojlanishining asosiy ko'rsatkichlari ko'p jihatdan tashqi savdo faoliyati bilan bevosita bog'liq. Ayni paytda savdo oqimlari tobora murakkablashib borayotgani, dunyo bozorlarida raqobat kuchayayotgani va iqtisodiy xavf-xatarlar ortib borayotgani tashqi savdo operatsiyalarini muntazam monitoring qilishni davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylantirmoqda.

Tashqi savdo monitoringi – bu davlat organlari, maxsus muassasalar va xususiy sektor tomonidan eksport-import operatsiyalarini kuzatish, tahlil qilish va boshqarish jarayonidir. Bu tizim nafaqat soliq va bojxona daromadlarini ta'minlashda, balki mamlakatning iqtisodiy xavfsizligini muhofaza qilishda ham hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Tashqi savdo monitoringining nazariy asoslari

Monitoring tushunchasi lotincha "monitor" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, kuzatish, nazorat qilish va baholash ma'nolarini anglatadi. Iqtisodiy adabiyotlarda ushbu atama turlicha talqin etiladi.

Xususan, Stiglits (2002) ta'rifiga ko'ra, monitoring – bu iqtisodiy jarayonlarni muntazam kuzatib, ularning mo'ljaldagi ko'rsatkichlardan og'ishini aniqlash va tegishli choralarni belgilash tizimi sifatida izohlangan [7].

Tashqi savdo monitoringi tarixiy jihatdan merkantilizm davriga borib taqaladi. XVII–XVIII asrlarda Yevropa davlatlari eksportni rag'batlantirish va importni cheklash maqsadida savdo operatsiyalarini qat'iy nazorat ostida ushlab turgan. Adam Smit (1776) va David Rikardo (1817) ning erkin savdo nazariyasining rivojlanishi bilan monitoring funksiyalari qayta ko'rib chiqildi. Zamonaviy davrda monitoring endi faqat cheklov vositasi emas, balki savdo oqimlarini tahlil qilish va qarorlar qabul qilishni qo'llab-quvvatlash tizimiga aylangan.

Monitoring tizimining tarkibiy elementlari

Zamonaviy tashqi savdo monitoring tizimi bir nechta o'zaro bog'liq elementlardan tashkil topadi:

• Ma'lumotlar yig'ish va bazasi – eksport-import operatsiyalariga oid statistik ma'lumotlar, bojxona deklaratsiyalari, to'lov balansi hujjatlari va boshqa ma'lumot manbalarini birlashtiruvchi markazlashtirilgan tizim.

• Tahlil va prognozlash bloki – yig'ilgan ma'lumotlarni qayta ishlovchi, tendensiyalarni aniqlovchi va strategik qarorlar uchun taxliliy asoslar tayyorlovchi modul.

• Nazorat va inspeksiya tizimi – bojxona punktlarida va elektron kanallar orqali amalga oshiriladigan operatsiyalar ustidan bevosita nazorat mexanizmi.

• Risklarni boshqarish moduli – noqonuniy savdo operatsiyalari, kontrabanda, transfer narxlash va soliq to'lashdan qochishga qarshi choralarni belgilovchi tizim.

• Hisobot va axborot tizimi – tashqi savdo to'g'risidagi ma'lumotlarni manfaatdor tomon (davlat organlari, tadbirkorlik subyektlari va jamoatchilik) ga yetkazuvchi platforma.

Monitoring tizimining funksiyalari

Tashqi savdo monitoringi quyidagi asosiy funksiyalarni bajaradi:

1-jadval

Tashqi savdo monitoringining asosiy funksiyalari

Funksiya	Mazmuni	Natija
Ma'lumot yig'ish	Eksport-import statistikasini muntazam to'plash	Yagona ma'lumotlar bazasi
Tahlil va baholash	Savdo oqimlarini solishtirish va tendensiyalarni aniqlash	Analitik hisobotlar
Risklarni aniqlash	Shubhali operatsiyalarni filtrlash	Xavf profillari
Prognozlash	Kelajakdagi savdo ko'rsatkichlarini bashorat qilish	Strategik rejalar
Tartibga solish	Savdo siyosatiga tavsiyalar ishlab chiqish	Huquqiy hujjatlar
Axborot tarqatish	Manfaatdorlarga hisobotlar taqdim etish	Shaffoflik

Tashqi savdo monitoringining iqtisodiy ahamiyati

Tashqi savdo monitoringi mamlakat iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda hal qiluvchi vosita hisoblanadi. Iqtisodiy xavfsizlik deganda mamlakat iqtisodiyotining tashqi ta'sirlarga barqarorligini, strategik resurslar bilan ta'minlanganligini va asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlarning barqarorligini tushunish mumkin.

Monitoring tizimi iqtisodiy xavfsizlik nuqtai nazaridan quyidagilarga erishishga yordam beradi:

• Importga ortiqcha qaramlikni aniqlash va kamaytirish – strategik ahamiyatdagi tovarlar bo'yicha chet el yetkazib beruvchilariga bog'liqlik darajasini o'lchash va mahalliy ishlab chiqarishni kengaytirish uchun asos yaratish.

• Eksport potensialini baholash – milliy ishlab chiqarish imkoniyatlari va global bozordagi talabni taqqoslash orqali yangi eksport yo'nalishlarini belgilash.

• Narx monitoringi – jahon bozorlaridagi narx o'zgarishlari va ularning milliy iqtisodiyotga ta'sirini real vaqt rejimida kuzatib borish.

• Valyuta zaxiralarini boshqarish – tashqi savdo operatsiyalaridan keladigan valyuta tushumlari va sarflanishini optimal darajada muvozanatlash.

Fiskal va moliyaviy ahamiyati

Tashqi savdo monitoringining fiskal ahamiyati davlat byudjetiga to'lanadigan boj to'lovlari, qo'shilgan qiymat solig'i va aksiz soliqlari hajmini to'g'ri hisoblab, ularning to'liq undirilib olinishini ta'minlashda namoyon bo'ladi. Ko'p davlatlarda bojxona daromadlari byudjet daromadlarining muhim qismini tashkil etadi.

O'zbekistonda 2025-yilda tashqi savdo aylanmasining 81,2 mlrd dollarga yetishi [3] bojxona va tegishli to'lovlar bo'yicha davlat daromadlarining sezilarli oshishini ham anglatadi. Shu bilan birga, monitoring tizimining sust ishlashi yashirin savdo operatsiyalari va soliqdan bo'yin tovlashga yo'l ochishi mumkin, bu esa byudjet daromadlarini kamaytiradi.

Monitoring indikatorlari tizimi

Tashqi savdo monitoringi bir qator miqdoriy va sifatiy ko'rsatkichlar orqali amalga oshiriladi. Ushbu indikatorlar tizimi qanchalik to'liq va mos bo'lsa, monitoring natijalarining aniqligi shunchalik yuqori bo'ladi.

2-jadval

Tashqi savdo monitoringining asosiy indikatorlari

Indikator	Tavsif	O'lchov birligi
Eksport hajmi	Mamlakatdan chiqarilgan tovarlar va xizmatlar qiymati	Mln. USD
Import hajmi	Mamlakatga kirib kelgan tovarlar va xizmatlar qiymati	Mln. USD
Savdo balansi	Eksport va import o'rtasidagi farq	Mln. USD
Tashqi savdo aylanmasi	Eksport va import yig'indisi	Mln. USD
Diversifikatsiya indeksi	Eksport tarkibining xilma-xilligi (Herfindahl-Hirschman)	0 dan 1 gacha
Savdo sheriklarining ulushi	Asosiy hamkor mamlakatlar bilan savdo ulushi	%
Qo'shilgan qiymat ulushi	Eksportdagi milliy qo'shilgan qiymat salmog'i	%
Muddatlilik ko'rsatkichi	Operatsiyalar o'z vaqtida bajarilishi	%

Global savdo rivojlanishining so'nggi tendensiyalari

So'nggi yillarda global savdo tizimi bir qator muhim o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. JST ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilda global savdo hajmi sezilarli darajada o'sdi: tovarlar savdosi 5,3 foizga, xizmatlar savdosi esa 8,2 foizga oshdi [5]. Bu tendensiya bir nechta omillar bilan belgilanadi.

Birinchidan, raqamli savdoning jadal rivojlanishi. Elektron tijorat platformalari orqali amalga oshiriladigan xalqaro savdo operatsiyalari hajmi yil sayin misli ko'rilmagan tezlik bilan oshmoqda. JST tadqiqotlariga ko'ra, bugungi kunda global savdoning muhim qismi raqamli kanallar orqali amalga oshirilyapti [11].

Ikkinchidan, xizmatlar savdosining ulushi oshib bormoqda. An'anaviy tovar savdosidan farqli o'laroq, ta'lim, sog'liqni saqlash, moliya, IT va konsalting sohasidagi xizmatlar savdosi tez sur'atlarda o'sib, iqtisodiy munosabatlarning asosiy mazmuniga aylanib bormoqda.

Uchinchidan, savdo geografiyasining o'zgarishi kuzatilmoqda. Rivojlanayotgan mamlakatlar, xususan Osiyo-Tinch okeani mintaqasi davlatlarining global savdodagi ulushi muttasil oshib, Shimoliy Amerika va Yevropa bilan raqobatga kirib bormoqda.

3-jadval

Global savdo o'sish sur'atlari (2023–2025)

Ko'rsatkich	2023	2024	2025 (prognoz)
Tovarlar savdosi o'sishi	3.1%	4.7%	5.3%
Xizmatlar savdosi o'sishi	6.4%	7.1%	8.2%
Raqamli savdo ulushi	22%	25%	28%
Rivojlanayotgan mamlakatlar ulushi	44%	46%	48%

Raqamli texnologiyalarning savdo monitoringiga ta'siri

Bugungi kunda xalqaro tashkilotlar va yetakchi davlatlar savdo monitoringini tubdan yangilash uchun raqamli texnologiyalardan keng foydalanmoqda. Blockchain, sun'iy intellekt (AI), narsalar interneti (IoT) va katta ma'lumotlar tahlili (Big Data) – ushbu texnologiyalar monitoring samaradorligini misli ko'rilmagan darajada oshirmoqda.

Sun'iy intellekt asosidagi tahlil tizimlari esa katta hajmdagi savdo ma'lumotlarini qayta ishlab, anomal operatsiyalarni aniqlashda yuksak natijalar ko'rsatmoqda. Masalan, Yevropa Ittifoqi bojxona tizimida qo'llaniladigan AI-yechimlar noqonuniy importni aniqlashda insoniy tekshiruvga qaraganda ancha yuqori aniqlikga erishmoqda.

Xalqaro monitoring tizimlarining taqqoslanmali tahlili

Yetakchi davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, samarali monitoring tizimini qurish uchun tizimli yondashuv, tegishli institutsional tuzilma va zamonaviy texnologik infratuzilma muhim shart hisoblanadi.

Xitoyning tashqi savdo monitoring tizimi dunyodagi eng samaralisi hisoblanadi. Raqamli platformalarga asoslangan tizim orqali barcha eksport-import operatsiyalari real vaqtda kuzatiladi. Markaziy statistika idorasi, bojxona boshqarmasi va valuta nazorat komissiyasi yagona axborot tizimida birlashtirilgan.

Yevropa Ittifoqining "Customs Single Window" tizimi tovarlarni bir martalik ro'yxatdan o'tkazish orqali barcha bojxona formalliklarini yagona raqamli kanal orqali amalga oshirish imkonini beradi. Bu tizim ma'muriy yukni keskin kamaytirgan va soliq to'lashdan bo'yin tovlash hollarini ancha qisqartirgan.

O'zbekiston Respublikasida tashqi savdo monitoringi

O'zbekiston Respublikasida tashqi savdo muhim o'rin tutadi va iqtisodiyot rivojlanishining asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridan biri hisoblanadi. So'nggi bir necha yil ichida mamlakatning tashqi savdo ko'rsatkichlari sezilarli darajada o'sdi.

2025-yil yakunlariga ko'ra, O'zbekistonning tashqi savdo aylanmasi 81,2 mlrd dollarga yetdi, eksport 33,8 mlrd dollarni, import esa 47,4 mlrd dollarni tashkil etdi [3, 4]. Eksportning 24 foizga o'sishi, ayniqsa, diqqatga sazovordir. O'zbekistonning 183 ta davlat bilan savdo aloqalarini olib borishi [8] uning global savdo tizimiga tobora chuqurroq integratsiyalashib borayotganini ko'rsatadi.

4-jadval

O'zbekiston tashqi savdo ko'rsatkichlari (2023–2025)

Ko'rsatkich	2023 (mlrd $)	2024 (mlrd $)	2025 (mlrd $)	O'sish 2024-2025
Tashqi savdo aylanmasi	62.3	65.9	81.2	+23.2%
Eksport	24.8	26.9	33.8	+25.7%
Import	37.5	38.9	47.4	+21.8%

Savdo balansi	-12.7	-12.0	-13.5	-12.5%
Oltin eksporti	6.5	7.5	9.9	+32.0%

2025-yilda savdo balansining salbiy qolmog'i (-13,5 mlrd dollar) saqlanib qolmoqda [3]. Biroq oltin va xizmatlar bo'yicha ijobiy saldo bo'lmaganida, bu ko'rsatkich yanada yuqori bo'lishi mumkin edi. Bu holat importni optimallashtirish va eksportni, xususan tayyor mahsulotlar eksportini oshirishga yo'naltirilgan aniq savdo siyosatini ishlab chiqishni talab etadi.

2025-yilning birinchi yarmi ma'lumotlariga ko'ra, eksport hajmi 29,1 foizga o'sib, 16,9 mlrd dollarga yetdi, import esa 20,1 mlrd dollarni (+7%) tashkil etdi [5-gazeta]. Eksportning tezroq o'sishi tufayli salbiy savdo balansi 5,7 mlrd dollardan 3,2 mlrd dollarga qisqardi – bu ijobiy tendensiya.

Eksport tarkibi va diversifikatsiyasi

O'zbekiston eksportining tarkibini tahlil qilganda bir qancha muhim jihatlar ko'zga tashlanadi. Birinchidan, qimmatbaho metallar, ayniqsa oltin, eksportda etakchi o'rinni egallamoqda. 2025-yilning dastlabki to'qqiz oyida 9,9 mlrd dollarlik oltin eksport qilingan bo'lib [3], bu umumiy eksportning deyarli 29 foizini tashkil etdi. Bunday yuqori konsentratsiya narx va talab o'zgarishlariga nisbatan zaiflik yaratadi.

Ikkinchidan, import tarkibida mashinasozlik va transport uskunalari yetakchi o'rinni egallamoqda: 34,0 foiz ulush. Bu ko'rsatkich O'zbekistonda ishlab chiqarish sektorini modernizatsiya qilish jarayoni kengayib borayotganini ko'rsatadi. Kimyoviy mahsulotlar va sanoat tovarlari ham import tarkibida muhim ulushga ega [2].

Huquqiy va institutsional asoslar

O'zbekiston Respublikasida tashqi savdo monitoringi davlat tomonidan tartibga solinadi va qator normativ-huquqiy hujjatlar asosida amalga oshiriladi. Vazirlar Mahkamasining 283-sonli qarori tashqi savdo operatsiyalarini nazorat qilishning asosiy mexanizmlarini belgilaydi [6]. Ushbu qaror doirasida eksport-import operatsiyalari ustidan nazorat kuchaytiriladi, bojxona tizimi modernizatsiya qilinadi va statistik hisob tizimi takomillashtiriladi.

Asosiy institutsional tuzilmaga quyidagilar kiradi:

• Milliy statistika qo'mitasi – tashqi savdo statistikasini shakllantiradigan va nashr etadigan asosiy idora.

• O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki – tashqi savdo operatsiyalariga doir valyuta nazoratini amalga oshiradi.

• Davlat bojxona qo'mitasi – tovarlarning davlat chegarasidan o'tishini nazorat qiladi va bojxona to'lovlarini undirib oladi.

• Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi – savdo siyosatini ishlab chiqadi va amalga oshiradi.

Tashqi savdo monitoringidagi muammolar

Amaliyotda tashqi savdo monitoringi turli murakkabliklarni yengib o'tishi zarur. Bu muammolar ham texnologik, ham institutsional, ham inson resurslariga oid jihatlarni qamrab oladi.

Ma'lumotlar nomuvofiqligi – eng keng tarqalgan muammo. Turli idoralar (bojxona, soliq, statistika, Markaziy bank) tomonidan yig'iladigan ma'lumotlar ko'pincha bir-biriga mos kelmaydi. Bu xatolar nafaqat tahliliy ishlarni qiyinlashtiradi, balki noto'g'ri siyosiy qarorlar qabul qilinishiga ham olib kelishi mumkin.

Texnologik infratuzilmaning yetarli emasligi – ham O'zbekiston, ham boshqa ko'plab rivojlanayotgan mamlakatlar uchun dolzarb muammo. Eskirgan dasturiy ta'minot, ma'lumotlar bazalarini birlashtirish muammolari va kiberxavfsizlik zaifliklarini bartaraf etish uchun katta miqdorda investitsiya talab etiladi.

Inson omili bilan bog'liq xatoliklar ham monitoringning sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Professional tayyorgarlikning yetarli emasligi, korrupsiya xavfi va subyektiv qaror qabul qilish jarayonlari monitoring natijalarini buzib ko'rsatishi mumkin.

Xulosa va takliflar

Ushbu maqolada amalga oshirilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, tashqi savdo operatsiyalarini monitoring qilish zamonaviy iqtisodiy siyosatning ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. Monitoring tizimi nafaqat fiskal vazifalarni bajarib, byudjetga boj to'lovlarini ta'minlashda, balki mamlakatning iqtisodiy xavfsizligini muhofaza qilishda, raqobatbardoshligini oshirishda va strategik rejalashtirish uchun poydevor yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasida 2025-yilda tashqi savdo aylanmasining 81,2 mlrd dollarga yetishi va eksportning 24 foizga o'sishi ijobiy tendensiyalarni ko'rsatadi. Biroq savdo balansi salbiy qolmog'ining saqlanishi (-13,5 mlrd dollar) va eksport strukturasida oltin va xom ashyo ulushining yuqoriligi muammolar mavjudligini ko'rsatadi. Ushbu holatni yaxshilash uchun samarali monitoring tizimining o'rni beqiyos.

Tadqiqot natijalariga asosan quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. Yagona raqamli monitoring platformasini yaratish – Milliy statistika qo'mitasi, Davlat bojxona qo'mitasi, Markaziy bank va Soliq qo'mitasi ma'lumotlarini birlashtiradigan, real vaqtda ishlovchi integratsiyalashgan tizim joriy etilsin.
2. Sun'iy intellekt asosida tahlil tizimini bosqichma-bosqich joriy etish – 2024-yildagi AI Strategiyasi doirasida belgilangan bojxona va soliq sohasidagi AI yo'nalishlarini konkret loyihalar bilan to'ldirib borish.
3. Eksportni diversifikatsiya qilish siyosatini kuchaytirish – oltin va xom ashyoga ortiqcha bog'liqlikni kamaytirish maqsadida qayta ishlangan mahsulotlar, sanoat tovarlar va xizmatlar eksportini rag'batlantirish mexanizmlarini kuchaytrish.
4. Importni optimallashtirish – mahalliy ishlab chiqarish bilan almashtirilishi mumkin bo'lgan import turlarini aniqlash va ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlash tizimini rivojlantirish.
5. Xalqaro monitoring standartlarini joriy etish – JST, JBT va UNCTAD tomonidan ishlab chiqilgan monitoring metodologiyalarini milliy tizimga moslashtirish.
6. Kadrlarni tayyorlash dasturini kengaytirish – tashqi savdo monitoring sohasida malakali mutaxassislar yetishtirish, raqamli ko'nikmalarni oshirish va xorijiy tajribani o'rganish imkoniyatlarini kengaytirish.

Yuqorida ko'rsatilgan takliflarni izchil amalga oshirish O'zbekistonning tashqi savdo monitoring tizimini xalqaro darajaga olib chiqish, iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlash va davlat daromadlarini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi (Milliy statistika qo'mitasi) ma'lumotlari. – www.stat.uz
2. O'zbekiston Markaziy banki yillik hisobotlari 2024–2025. – www.cbu.uz
3. Gazeta.uz. 2025-yilda O'zbekiston tashqi savdosi qanday o'zgardi? – www.gazeta.uz, 2026-yil 29-yanvar.
4. Spot.uz. 2024-yilda O'zbekistonning tashqi savdo aylanmasi $66 mlrdga yetdi. – www.spot.uz, 2025-yil 21-yanvar.
5. OECD. International Trade Statistics 2025. – www.oecd.org/trade
6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 283-son qarori. Tashqi savdo operatsiyalarini nazorat qilish mexanizmlari haqida.
7. Stiglitz J.E. (2002). Globalization and Its Discontents. – New York: W.W. Norton & Company.
8. Invexi.org. Uzbekistan foreign trade turnover January–April 2025. – www.invexi.org, May 2025.
9. WTO. Digital technologies and trade. – www.wto.org/english/tratop_e/dtt_e/dtt_e.htm, 2025.
10. WTO. Trading with Intelligence – World Trade Report 2025. – Geneva: WTO Publications, 2025.
11. WTO. Can Blockchain revolutionize international trade? – Geneva: WTO Publications, 2024.

12. WTO. 32nd Report on G20 Trade Measures. – Geneva: WTO Secretariat, November 2025.
13. UNCTAD. Digital Trade for Development. – Geneva: UNCTAD Publications, 2023.
14. UNCTAD. eTrade for All Initiative. – unctad.org/system/files/official-document/dtlecde2025d4_en.pdf, 2025.
15. Stat.uz. Tashqi savdo aylanmasi press-reliz 2025-yil yanvar–oktabr. – www.stat.uz, noyabr 2025.
16. Gazeta.uz. O'zbekistonning yarimyillik tashqi savdosi: energoresurslar, to'qimachilik va mevalar. – www.gazeta.uz, 2025-yil 23-iyul.
17. Sputnik O'zbekiston. O'zbekistonning tashqi savdo aylanmasi qanday o'zgardi? – oz.sputniknews.uz, 2025-yil 24-mart.
18. Daryo.uz. 2025-yil yanvar oyida O'zbekistonning tashqi savdo aylanmasi 4,5 mlrd dollarga yetdi. – www.daryo.uz, 2025-yil 22-fevral.
19. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-358-son qarori. Sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida. – lex.uz, 2024-yil 14-oktabr.
20. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. Sun'iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida. – gov.uz, 2024.
21. Mercatus Center. A Vision for the WTO's Global Digital Trade Rules. – www.mercatus.org, October 2024.
22. Invexi.org. Uzbekistan foreign trade turnover January–February 2025. – www.invexi.org, March 2025.